

# ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΒΙ.ΠΕ.Θ

Γεώργιος Β. Παπαδιοδώρου  
Παντελής Φ. Κυρμιζογλου  
Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης

## Περίληψη

Στην εργασία αυτή ερευνάται το αντικείμενο της παραγωγικής δραστηριότητας καθώς και η απασχόληση του εργατικού δυναμικού στις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες στην Βιομηχανική Περιοχή της Θεσσαλονίκης (ΒΙ.ΠΕ.Θ). Στόχος μας, σε ένα πρώτο επίπεδο, είναι να διαπιστώσουμε κατά πόσον οι επιχειρηματίες της ΒΙ.ΠΕ.Θ είναι γνώστες της κλαδικής διάρθρωσης της μεταποίησης. Ένα δεύτερο ζήτημα που εξετάζουμε είναι αυτό της απασχόλησης, δηλαδή ποια είναι η συμβολή των βιομηχανικών και βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ στην λύση του προβλήματος της ανεργίας και τέλος, το τρίτο ζήτημα που ερευνάται είναι οι παραγωγικές επιδόσεις των εν λόγω επιχειρήσεων. Στα πλαίσια της διερεύνησης αυτών των παραγωγικών επιδόσεων εξετάζονται ζητήματα όπως η εφαρμογή καινοτομιών, εξαγωγικού προσανατολισμού, συμμετοχής σε Ευρωπαϊκά προγράμματα και τέλος σύναψης συμβάσεων με τον δημόσιο τομέα.

## Abstract

The paper focuses on the productive activity and the employment of labor force of the manufacturing firms situated in the Industrial Area of Thessaloniki (I.A.T). Our objective is firstly to find out the extent to which the entrepreneurs of the I.A.T are familiar with the sectoral structure of the manufacturing field. Secondly, we examine the case of employment, namely the contribution of industrial firms of the I.A.T to the treatment of the unemployment problem. Finally, the productive performance of the firms is being assessed. In the frame of evaluating the productive performances, issues such as the implementation of innovation, the exporting orientation, the participation in programmes funded by the E.U, and finally the signing of contracts with the public sector are being considered.

**JEL Classification:** R30, R58

**key words:** Κλαδική διάρθρωση, Απασχόληση, Καινοτομίες.

## Εισαγωγή

Η Βιομηχανική Περιοχή της Θεσσαλονίκης ΒΙ.ΠΕ.Θ έχει συνολική έκταση 9.686 στρεμμάτων από τα οποία 5.618 στρέμματα προορίζονται για Βιομηχανίες, 657 στρέμματα για Βιοτεχνίες, 497 στρέμματα για Ελευθέρη Τελωνειακή Ζώνη, 270 στρέμματα για κοινόχρηστες εξυπηρετήσεις, 577 στρέμματα καταλαμβάνονται από άλλους φορείς, 1.058 στρέμματα αποτελούν το οδικό δίκτυο και τέλος 1.009 στρέμματα καλύπτει το πράσινο. Σήμερα στην ΒΙ.ΠΕ.Θ (Α, Β, και Γ φάση) είναι εγκατεστημένα 429 Βιομηχανικά και Βιοτεχνικά καταστήματα η κατανομή των οποίων κατά βιομηχανικό κλάδο εμφανίζεται στον πίνακα 1 που ακολουθεί. Επίσης, υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός, ο οποίος ολοένα και διευρύνεται, Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων εγκατεστημένων στα οικοδομικά τετράγωνα (Ο.Τ) 18,19 και 20, όμως, οι επιχειρήσεις αυτές δεν απετέλεσαν αντικείμενο της έρευνάς μας, (ΕΤΒΑ 2002:1-10). Η ύπαρξη της Α, Β, Γ, φάσης καθώς και η παραπέρα επέκταση στα Ο.Τ 18, 19, και 20 φανερώνει μια δυναμική για την ΒΙ.ΠΕ.Θ ότι, δηλαδή, ο επιχειρηματικός κόσμος συνειδητοποιεί τα οφέλη της εγκατάστασης της επιχείρησής του σε μια οργανωμένη περιοχή με οργανωμένο δίκτυο παροχών και υποδομών. Αυτό σημαίνει ότι, η ΒΙ.ΠΕ.Θ συγκεντρώνει όλους εκείνους τους παράγοντες που καθοδηγούν και ενθαρρύνουν τις επιχειρήσεις να επιλέξουν τον τόπο εγκατάστασής τους σε μια περιοχή, όπως: η έκταση που είναι απαραίτητη για την εγκατάσταση, η δυνατότητα εξεύρεσης του κατάλληλου εργατικού δυναμικού, η εξασφάλιση των απαραίτητων κεφαλαίων, η οικονομική και χωροταξική πολιτική, η ύπαρξη δικτύων μεταφορών και επικοινωνιών, το περιβάλλον και η ποιότητα ζωής, η Αγορά, η πρώτες ύλες και ενέργεια, η ύπαρξη εξωτερικών οικονομιών, η ταχύτητα εγκατάστασης, (Πουλόπουλος Σ. 1971: 281-289, και Reekie W. Duncan, 1975: 261-279, και Κόνσολας Ν., 1983: 279-286 και Λαμπριανίδης Λόςης 2002: 143-144).

Παρόλο που, όπως περιγράψαμε παραπάνω, ο συνολικός αριθμός των βιομηχανιών και βιοτεχνιών που επιλέγουν να εγκατασταθούν στη ΒΙ.ΠΕ.Θ συνεχώς αυξάνει, λόγω ακριβώς των πλεονεκτημάτων που αυτή παρέχει (Λαμπριανίδης Λόςης 2002: 156-159.) εντούτοις, οι επιχειρήσεις αυτές δεν έγιναν αντικείμενο ανάλυσης, από όσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, (συνήθως οι μελέτες αναφέρονται στο σύνολο των επιχειρήσεων του νομού ή της περιοχής, Καραγιάννη Στ., κ.άλ., 1998, Καλογερέσης Θ., κ.άλ., 1999, και Labrianidis L., Kalogeresis Th., 2000), ούτε από τους οικονομολόγους, ούτε ακόμη και από τους οργανισμούς που είναι αρμόδιοι για την προώθηση του ζητήματος της εγκατάστασης και λειτουργίας των επιχειρήσεων αυτών στη συγκεκριμένη βιομηχανική περιοχή. Η εργασία αυτή αποτελεί την αρχή για την διερεύνηση των ζητημάτων που συνδέονται με την εγκατάσταση και λειτουργία των επιχειρήσεων στην Βιομηχανική περιοχή της Θεσσαλονίκης. Έτσι, είναι ευνόητο ότι δεν φιλοδοξεί να καλύψει όλα εκείνα τα οικονομικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις της ΒΙ.ΠΕ.Θ αλλά να ξεκινήσει την διαδικασία διερεύνησής τους.

**Πίνακας 1. Επιχειρήσεις εγκατεστημένες στη ΒΙ.ΠΕ.Θ**

Κλαδικός Αριθμός	Βιομηχανικός Κλάδος	Αριθμός Επιχειρήσεων
20	Διατροφής	69
21	Ποτών	9
22	Καπνού	3
23	Υφαντικές	22
24	Ένδυσης - Υπόδησης	12
25	Ξύλου - Φελλού	2
26	Επίπλων	29
27	Χάρτου	8
28	Εκδόσεων - Εκτυπώσεων	-
29	Δέρματος	1
30	Ελαστικού - Πλαστικού	24
31	Χημικές βιομηχανίες	46
32	Παράγωγα πετρελαίου - άνθρακα	1
33	Μη μεταλλικά ορυκτά	11
34	Βασικές μεταλλουργικές	11
35	Αντικειμένων εκ μετάλλου	53
36	Μηχανών και συσκευών	39
37	Ειδών ηλεκτρισμού	19
38	Μεταφορικών μέσων	1
39	Λοιπές Βιομηχανίες	69
	<b>Σύνολο</b>	<b>429</b>

**Πηγή:** ΕΤΒΑ ΑΕ «Κατάσταση Εγκατεστημένων Επιχειρήσεων στη ΒΙ.ΠΕ.Θ, Επεξεργασία στοιχείων. Η κατάταξη των επιχειρήσεων κατά κωδικό αριθμό και κλάδο έγινε από εμάς.

Από τα στοιχεία του πίνακα 1 εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των επιχειρήσεων αυτών, περίπου 32%, εξειδικεύεται κυρίως σε δραστηριότητες που αφορούν την παραγωγή ειδών διατροφής καθώς επίσης και σε δραστηριότητες που δεν μπορούν να καταταγούν σε μια ομοιογενή ομάδα (Λοιπές βιομηχανίες). Επιχειρήσεις που έχουν ως δραστηριότητα την παραγωγή Αντικειμένων από Μέταλλο αποτελούν ένα σημαντικό

ποσοστό του συνόλου των επιχειρήσεων που αγγίζει το 12,5%. Οι Χημικές βιομηχανίες αποτελούν το 11% του συνολικού αριθμού των επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις κατασκευής Μηχανών και Συσκευών αποτελούν το 9,1%, των Επίπλων 6,8%, Ελαστικού – Πλαστικού 5,6%, Υφαντικές 5,1%, Ειδών Ηλεκτρισμού 4,4%, Ένδυσης – Υπόδησης 2,8%, Μη μεταλλικών ορυκτών 2,6%, Βασικές μεταλλουργικές 2,6%, Ποτών 2,1%, Χάρτου 1,9%, Καπνού 0,7%, Ξύλου-Φελλού 0,5%, και τέλος Παραγωγών πετρελαίου, Δέρματος, Μεταφορικών μέσων 0,2% η κάθε μια.

Το συμπέρασμα που βγάζει κανείς από τα στοιχεία αυτά είναι ότι, στη συγκεκριμένη Βιομηχανική περιοχή (ΒΙ.ΠΕ.Θ) αφενός, υπάρχει μια ομοιόμορφη κατανομή των βιομηχανικών και βιοτεχνικών καταστημάτων κατά βιομηχανικό κλάδο και αφετέρου, παρατηρείται μια μικρή υπεροχή στους κλάδους Διατροφής, Αντικειμένων από μέταλλο, Χημικών και τέλος, Μηχανών & Συσκευών.

## Η ταυτότητα της έρευνας

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήσαμε μια έρευνα μέσω ερωτηματολογίου προκειμένου να διερευνήσουμε το αντικείμενο δραστηριότητας (κλαδική ταξινόμηση), την απασχόληση του εργατικού δυναμικού και τέλος τον παραγωγικό προσανατολισμό των Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ. Η έρευνα διεξήχθη το μήνα Οκτώβριο του 2002. Από σύνολο 429 επιχειρήσεων (Α, Β, και Γ Φάση) πήραν μέρος στην έρευνα 147 επιχειρήσεις, ήτοι 34,3% του συνόλου, από τις ο

ποίες 122, ήτοι 28,5%, απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, ενώ 25 επιχειρήσεις αρνήθηκαν να το συμπληρώσουν.

Η κατανομή των Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων που συμμετείχαν ενεργά στην έρευνα, κατά βιομηχανικό κλάδο, εμφανίζεται στον πίνακα 2 που ακολουθεί.

**Πίνακας 2. Κατανομή, κατά βιομηχανικό κλάδο, των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα**

Κλαδικός Αριθμός	Βιομηχανικός Κλάδος	Αριθμός Επιχειρήσεων
20	Διατροφής	69
20	Διατροφής	9
21	Ποτών	2
22	Καπνού	0
23	Υφαντικές	8
24	Ένδυσης – Υπόδησης	18
25	Ξύλου – Φελλού	4
26	Επίπλων	2
27	Χάρτου	1
28	Εκδόσεων – Εκτυπώσεων	0
29	Δέρματος	1
30	Ελαστικού – Πλαστικού	2
31	Χημικές βιομηχανίες	9
32	Παράγωγα πετρελαίου – άνθρακα	0
33	Μη μεταλλικά ορυκτά	0
34	Βασικές μεταλλουργικές	1
35	Αντικειμένων εκ μετάλλου	19
36	Μηχανών και συσκευών	17
37	Ειδών ηλεκτρισμού	8
38	Μεταφορικών μέσων	0
39	Λοιπές Βιομηχανίες	21
	<b>Σύνολο</b>	<b>122</b>

**Πηγή:** Πρωτογενή στοιχεία της Έρευνάς μας.

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του πίνακα 2, το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνά μας, με ποσοστό 17,2%, ανήκει στις Λοιπές βιομηχανίες, στις επιχειρήσεις δηλαδή που το αντικείμενό τους δεν μπορεί να καταταγεί σε μια συγκεκριμένη κατηγορία κλάδο. Ακολουθεί ο κλάδος Αντικειμένων από Μέταλλο με 15,6%, οι κλάδοι Επίπλων και Μη-

χανών & Συσκευών με 14%, οι κλάδοι Διατροφής και Χημικών με 7,4%, οι κλάδοι Υφαντικών και Ειδών Ηλεκτρισμού με 6,6%, ο κλάδος Ξύλου- Φελλού με 3,3%, ο κλάδος Ένδυσης – Υπόδησης με 2,5 % , Ποτών και Ελαστικού – Πλαστικού με 1,6%, και τέλος οι κλάδοι Χάρτου και Δέρματος μόλις με 0,8%.

## Συζήτηση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Το πρώτο ζήτημα που καλούμαστε να διερευνήσουμε είναι αυτό του Βιομηχανικού κλάδου στον οποίο κατατάσσεται η επιχείρηση. Για τον σκοπό αυτό παρέχονται όλες οι διευκρινίσεις προς ερωτώμενους σχετικά με τον ταξινομικό αριθμό κατάταξης των επιχειρήσεων της μεταποίησης κατά διψήφιο αριθμό. Ακόμη, οι ερωτώμενοι καλούνται να απαντήσουν με όσον το δυνατόν μεγαλύτερη λεπτομέρεια στο ανωτέρω ερώτημα με αναφορά του τετραψήφιου ταξινομικού αριθμού. Τέλος ζητείται από τους ερωτώμενους να περιγράψουν το αντικείμενο της παραγωγικής δραστηριότητας των επιχειρήσεών τους. Από τις απαντήσεις που λάβαμε προκύπτει ένα πάρα πολύ σημαντικό συμπέρασμα: μόνον 44 από τους 122 ερωτώμενους, ήτοι ποσοστό 36%, γνωρίζουν τον ταξινομικό αριθμό του κλάδου στον οποίο υπάγεται η επιχείρησή τους. Αντίθετα, ένα πολύ υψηλό ποσοστό, της τάξης του 64%, αγνοεί παντελώς αυτό τον ταξινομικό αριθμό. Με δεδομένο αυτό το γεγονός δεν θεωρείται παράξενο που κανείς από τους ερωτώμενους δεν γνώριζε τον τετραψήφιο ταξινομικό αριθμό του κλάδου στον οποίο υπάγεται η επιχείρησή του. Συνδέουμε την απάντηση στο ερώτημα αυτό με την ορθολογική και άρα την σε επιστημονική βάση οργάνωση της επιχείρησης. Έτσι, παίρνοντας υπόψη τις απαντήσεις καθώς επίσης και τον αριθμό των απασχολούμενων στις επιχειρήσεις συμπεραίνουμε ότι, οι μεγάλες επιχειρήσεις είναι αυτές που κυρίως εμφανίζονται ως γνώστες του ταξινομικού αριθμού. Αυτό μπορούμε να πούμε ότι ήταν ένα αναμενόμενο αποτέλεσμα Ένα δεύτερο συμπέρασμα που προκύπτει από τις απαντήσεις στο εν λόγω ερώτημα είναι ότι οι ασχολούμενοι με τον κλάδο Ένδυσης – Υπόδησης, κατά πρώτον, καθώς και αυτοί του κλάδου Αντικειμένων από Μέταλλο και του κλάδου της Διατροφής κατά δεύτερον, φαίνεται να έχουν καλύτερη γνώση της κλαδικής διάρθρωσης της μεταποίησης.

Οι απαντήσεις γνώσης του ταξινομικού αριθμού δίδονται από τα στοιχεία του πίνακα 3 που ακολουθεί.

### Πίνακας 3. Βιομηχανικός κλάδος

Κλαδικός Αριθμός	Βιομηχανικός Κλάδος	Αριθμός Επιχειρήσεων
20	Διατροφής	7
21	Ποτών	0
22	Καπνού	0
23	Υφαντικές	4
24	Ένδυσης - Υπόδησης	18
25	Ξύλου - Φελλού	0
26	Επίπλων	2
27	Χάρτου	1
28	Εκδόσεων - Εκτυπώσεων	0
29	Δέρματος	0
30	Ελαστικού - Πλαστικού	0
31	Χημικές βιομηχανίες	1
32	Παράγωγα πετρελαίου - άνθρακα	0
33	Μη μεταλλικά ορυκτά	0
34	Βασικές μεταλλουργικές	0
35	Αντικειμένων εκ μετάλλου	8
36	Μηχανών και συσκευών	2
37	Ειδών ηλεκτρισμού	0
38	Μεταφορικών μέσων	0
39	Λοιπές Βιομηχανίες	1
	<b>Σύνολο</b>	<b>44</b>

**Πηγή:** Πρωτογενή στοιχεία της Έρευνάς μας.

Το δεύτερο ζήτημα που ερευνούμε είναι αυτό της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού στα βιομηχανικά και βιοτεχνικά καταστήματα της ΒΙ.ΠΕ.Θ. Εξετάζοντας τον συνολικό αριθμό των απασχολούμενων σε σχέση με το μέγεθος των επιχειρήσεων διαπιστώνουμε ότι, στη συντριπτική πλειοψηφία, ήτοι στο 87,7%, των επιχειρήσεων απασχολούνται από 1-50 εργαζόμενοι, πρόκειται δηλαδή για μικρές επιχειρήσεις, το 8,7% των επιχειρήσεων απασχολεί 51-100 εργαζόμενους, πρόκειται δηλαδή για μεσαίες επιχειρήσεις και

τέλος, μόνον ποσοστό 3,6% ανήκει στην κατηγορία των μεγάλων επιχειρήσεων, σύμφωνα με το κριτήριο των απασχολουμένων, απασχολώντας άνω των 101 ατόμων. Βέβαια, εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι, σε ότι αφορά τις μικρές επιχειρήσεις, αν προχωρήσουμε σε μεγαλύτερη εξειδίκευση, 50,4% του 87,7% αυτής της κατηγορίας επιχειρήσεων απασχολεί μέχρι 12 εργαζομένους πράγμα που σημαίνει ότι ένας μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων ανήκει στην κατηγορία των πολύ μικρών οικονομικών μονάδων. Αυτά μπορεί εύκολα να τα διαπιστώσει από τον πίνακα 4 που ακολουθεί.

**Πίνακας 4. Συνολικός Αριθμός Απασχολουμένων**

Αριθμός Απασχολουμένων	Αριθμός Επιχειρήσεων	Ποσοστιαία Διάρθρωση %
1-50	100	87,7
5-100	10	8,7
101<	4	3,6
<b>Σύνολο</b>	<b>114</b>	<b>100,0</b>

**Πηγή:** Πρωτογενή στοιχεία της Έρευνάς μας.

Όσον αφορά στην διάρθρωση της απασχόλησης οι παρατηρήσεις, οι οποίες προέρχονται από την ανάλυση των επιμέρους ερωτημάτων του ερωτηματολογίου μας, μπορούν να συνοψισθούν:

1. Ποσοστό 75,6% των απασχολουμένων είναι άνδρες και 24,4% γυναίκες.
2. Ποσοστό 97,0% ανήκει στην κατηγορία του μόνιμου προσωπικού, ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό, της τάξης του 3%, ανήκει στην κατηγορία του εποχικού προσωπικού.
3. Οι ειδικότητες που συναντήσαμε και καταγράψαμε είναι οι εξής:  
Διοικητικά Στελέχη, Χρηματοοικονομικά Στελέχη, Στελέχη Marketing – Πωλητές, Στελέχη – Μηχανικοί Παραγωγής, Αποθηκάριοι, Διανομείς – Οδηγοί, Ανειδίκευτοι εργάτες.

Όσον αφορά στον προσανατολισμό της παραγωγής σε σύνολο 119 επιχειρήσεων, οι 94 επιχειρήσεις, ήτοι ποσοστό 79%, δήλωσαν ότι, το προϊόν τους απευθύνεται στην εγχώρια αγορά, 15 επιχειρήσεις, ήτοι 12,6%, δήλωσαν ότι, είναι προσανατολισμένες στην αγορά του εξωτερικού και ιδίως προς τις χώρες της Βαλκανικής: Βουλγαρία, Ρουμανία, Γιουγκοσλαβία, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, και τέλος Αλβανία. Τέλος, 10 επιχειρήσεις αρνήθηκαν να απαντήσουν στο εν λόγω ερώτημα. Τα στοιχεία μας δεν



φαίνεται να επιβεβαιώνουν την γενικότερη διαπίστωση σύμφωνα με την οποία «Αναμφίβολα υπάρχει μια αξιόλογη δραστηριοποίηση επιχειρήσεων ελληνικών συμφερόντων στις χώρες της Βαλκανικής, δεν πρόκειται όμως για τη δημιουργία ελληνικών πολυεθνικών επιχειρήσεων εν μια νυκτί και σε μαζική κλίμακα. Οι επιχειρήσεις ελληνικών συμφερόντων στις Χ.Κ.Α.Ε είναι πάρα πολλές αριθμητικά αλλά πολύ μικρές σε μέγεθος...Το μεγάλο μέρος των επενδύσεων στις Χ.Κ.Α.Ε έγινε από Μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Αυτό όμως που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι, υπάρχουν πάρα πολλές επιχειρήσεις ελληνικών συμφερόντων στις χώρες της Βαλκανικής οι οποίες δεν έχουν «μητρική» επιχείρηση στην Ελλάδα. Πρόκειται δηλαδή για επιχειρήσεις ελληνικών συμφερόντων οι οποίες στήθηκαν στις Χ.Κ.Α.Ε από μεμονωμένα άτομα που ξεκίνησαν από την Ελλάδα για να βρουν την τύχη τους εκεί. Δηλαδή, επιχειρηματίες που μεταναστεύουν παίρνοντας μαζί τους τις ικανότητές τους και ορισμένες φορές και κεφάλαιο...» (Λαμπριανίδης 2000: 99-100). Οι επιχειρήσεις της ΒΙ.ΠΕ.Θ, μικρομεσαίες στην πλειονότητά τους, δραστηριοποιούνται μάλλον στον Ελλαδικό χώρο και προβαίνουν σε εξαγωγές στις χώρες της βαλκανικής παρά στην πραγματοποίηση επενδύσεων στις εν λόγω χώρες.

Ένα από τα ερωτήματα που μας απασχόλησε ήταν αυτό της πιστοποίησης της ποιότητας. Τα δεδομένα από τις απαντήσεις που λάβαμε συγκεντρώνονται στον πίνακα 5 που ακολουθεί.

**Πίνακας 5. Πιστοποίηση Ποιότητας**

Κατηγορία	Αριθμός Επιχειρήσεων	Ναι	%	Όχι	%	Άρνηση	%
ISO	119	44	37	64	53,8	11	9,2
CE	119	-	-	80	67,2	39	32,8
HACCP	119	1	-	79	64,4	39	32,8
Σύνολο			45		223	89	

Πηγή: Πρωτογενή στοιχεία της Έρευνάς μας.

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 5 οι επιχειρήσεις της ΒΙ.ΠΕ.Θ υστερούν κατά πολύ στο θέμα της πιστοποίησης της ποιότητας. Αυτό βέβαια αιτιολογείται από το γεγονός ότι οι περισσότερες από αυτές ανήκουν στην κατηγορία των μικρών επιχειρήσεων. Μία μελέτη (Γεωργόπουλος Α. 1989: 55) επισημαίνει ήδη από πολύ νωρίς αυτή μας την διαπίστωση ότι, «η τήρηση υψηλών προδιαγραφών ποιότητας έχει σαν αποτέλεσμα τον παρα-

γωνισμό μικρομεσαίων επιχειρήσεων που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις δύσκολες συνθήκες του ανταγωνισμού». Αυτό που επικρατεί είναι ότι, το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων της ΒΙ.ΠΕ.Θ φαίνεται να αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα εφαρμογής κανόνων πιστοποίησης ποιότητας κυρίως λόγω της περιορισμένης εμπέλειας των επιχειρήσεων αυτών που διαθέτουν το προϊόν τους σε αγορές μάλλον χαμηλών προδιαγραφών και απαιτήσεων. Είναι ευνόητο ότι, αν το προϊόν μιας επιχείρησης προορίζεται να καλύψει ανάγκες μιας ευρύτερης αγοράς τότε η υιοθέτηση ενός συστήματος πιστοποίησης ποιότητας αποτελεί απαραίτητη και επιβεβλημένη προϋπόθεση για την επιτυχημένη παρουσία της επιχείρησης αυτής στην αγορά. σε όρους πωλήσεων και κύκλου ζωής του προϊόντος της.

Περνάμε τώρα να εξετάσουμε το θέμα της εφαρμογής καινοτομιών στην παραγωγή, το θέμα της συμμετοχής σε προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς επίσης και το ζήτημα της σύναψης συμβάσεων προμηθειών με τον δημόσιο τομέα ή ακόμη και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Τα αποτελέσματα καταγράφονται στον πίνακα 6 που ακολουθεί.

**Πίνακας 6. Εφαρμογή καινοτομιών – Συμμετοχή σε προγράμματα ΕΕ – Συμβάσεις Προμηθειών Δημοσίου**

Κατηγορία	Αριθμός Επιχειρήσεων	Ναι	%	Όχι	%	Άρνηση	%
Εφαρμογή καινοτομιών	119	12	10,1	72	60,5	35	29,4
Συμμετοχή σε προγράμματα ΕΕ	119	7	5,9	78	65,5	34	28,6
Συμβάσεις Προμηθειών Δημοσίου	119	11	9,2	77	64,7	31	26,1
<b>Σύνολο</b>		<b>30</b>		<b>257</b>		<b>100</b>	

**Πηγή:** Πρωτογενή στοιχεία της Έρευνάς μας.

Από τα δεδομένα του πίνακα 6 προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

1. Ποσοστό μόλις 10% εφαρμόζει καινοτομίες στην παραγωγική διαδικασία. Βέβαια εδώ θα πρέπει να αναζητήσουμε τον χαρακτήρα αυτών των καινοτομιών γιατί, ακόμη και στις περιπτώσεις όπου υπήρξε θετική απάντηση σε αυτό το ερώτημα, όταν ζητήθηκε να προσδιοριστεί το είδος της καινοτομίας η απάντηση, στις περισσότερες περιπτώσεις, ήταν μάλλον αόριστη του τύπου «ανάλογως, είναι με κωδικούς», κ.ά, παρά συγκεκριμένη. Σύμφωνα πάλι με την προαναφερθείσα μελέτη (Γεωργόπουλος Α. 1989: 55-56), « οι ελληνικές

εταιρείες προσπαθούν να επιλύουν μόνες τους τα τεχνικά προβλήματα, και μάλιστα σε εμπειρική βάση, ενώ κατά κανόνα υστερούν σε ποιότητα έναντι των πολυεθνικών». Στο θέμα της εφαρμογής καινοτομιών θα αναφερθούμε στη συνέχεια όταν θα εξετάσουμε το ζήτημα των συμβάσεων με το δημόσιο.

2. Σε ότι αφορά την συμμετοχή των βιομηχανικών και βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ σε προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εδώ παρατηρούμε ότι, η κατάσταση είναι χειρότερη από ότι στην προηγούμενη περίπτωση. Ποσοστό που δεν ξεπερνά το 5,9% στο σύνολο των επιχειρήσεων, συμμετέχει σε Ευρωπαϊκά προγράμματα ενώ ένα σημαντικό ποσοστό 65,5% δεν συμμετέχει σε τέτοιου είδους προγράμματα. Αξίζει να τονισθεί ότι ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό δεν απάντησε στο ερώτημα. Και στην περίπτωση αυτή το μικρό μέγεθος των Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ φαίνεται να στέκεται εμπόδιο σε ότι αφορά τη συμμετοχή τους σε Ευρωπαϊκά Προγράμματα. Αυτό με τη σειρά του έχει σαν αποτέλεσμα την στέρηση πόρων που είναι απαραίτητοι για την παραπέρα επέκταση των επιχειρήσεων αυτών κ.ο.κ. Πρόκειται δηλαδή για έναν φαύλο κύκλο όπου το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων αποτελεί εμπόδιο για την συμμετοχή τους σε προγράμματα της Ε.Ε και από την πλευρά της αυτή η μη συμμετοχή στερεί πόρους από την επιχείρηση και άρα την συντηρεί στο μικρό της μέγεθος.

3. Τέλος, σε ότι αφορά τις συμβάσεις προμηθειών με τον δημόσιο τομέα και εδώ η κατάσταση δεν φαίνεται να διαφοροποιείται από ότι στις δύο προηγούμενες περιπτώσεις. Στο σύνολο των επιχειρήσεων ποσοστό μόνον 9,2% παράγει με αποδέκτη τον δημόσιο τομέα, αντίθετα, ένα ισχυρό ποσοστό που αγγίζει τα 65% δεν απευθύνεται καν σ' αυτόν τον τομέα. Και στην περίπτωση αυτή οι επιχειρήσεις που δεν απάντησαν στο εν λόγω ερώτημα είναι πάρα πολλές αγγίζοντας το 26,1% του συνόλου. Αν αυτό το ποσοστό προστεθεί στο 65% τότε παρατηρούμε ότι, ποσοστό πάνω από 90% των επιχειρήσεων της ΒΙ.ΠΕ.Θ δεν παράγει με στόχο τη διάθεση της παραγωγής τους στο δημόσιο. Η άρνηση βέβαια αυτή δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως υπεκφυγή αλλά μάλλον ως αδιαφορία. Κατά την άποψή μας οι επιχειρήσεις θεωρούν ως αυτονόητο το γεγονός της μη σύναψης συμβάσεων προμηθειών με τον δημόσιο τομέα και αυτό βέβαια σχετίζεται τόσο με το προϊόν το οποίο παράγουν όσον και με τις δυνατότητες που έχουν να παράγουν μεγάλες ποσότητες προϊόντος. Μία μελέτη αναφέρει σχετικά: με τις επιπτώσεις εφαρμογής μιας πολιτικής προμηθειών του δημοσίου. «Η πολιτική των προμηθειών του δημοσίου μπορεί να λειτουργήσει ως κίνητρο υπέρ της ανάπτυξης των επιλεγμένων από το κράτος βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Ειδικότερα, οι δημόσιες αρχές, με τη βοήθεια μιας σειράς συμβάσεων υπέρ συγκεκριμένων εγχωρίων εταιριών, ευνοούν την παραγωγή των προϊόντων εκείνων, που θεωρούνται πόλοι ανάπτυξης στο πλαίσιο μιας εθνικής στρατηγικής για τη βιομηχανία. Οι συμβάσεις αυτές, προτιμησιακού κατά κύριο λόγο χαρακτήρα, συμβάλλουν στην ανάπτυξη των επιλεγμένων κλάδων, περιορίζοντας ταυτόχρονα τις εισαγωγές. Έτσι, η δημόσια ζήτηση, λειτουργώντας ως ατμομηχανή της εγχώ-

ριας παραγωγικής διαδικασίας, διευκολύνει την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που θα εξέλειπαν, αν απουσίαζε η τελευταία, λόγω της ύπαρξης του διεθνούς ανταγωνισμού. Από την άλλη πλευρά, οι δημόσιες συμβάσεις είναι ικανές να συμβάλλουν στη γέννηση νέων βιομηχανικών δραστηριοτήτων, καθώς το δημόσιο εγγυάται ουσιαστικά την απορρόφηση μεγάλου τμήματος της παραγωγής. Θεωρώντας ότι, πολλοί κλάδοι προϊόντων (π.χ. τηλεπικοινωνίες, οπτικά συστήματα) πωλούν το μεγαλύτερο τμήμα της παραγωγής τους στο δημόσιο, η ύπαρξη μεγάλου αριθμού δημοσίων συμβάσεων υπέρ των επιχειρήσεων που τα παράγουν συμβάλλουν ουσιαστικά στην επιβίωσή τους. Η Πολιτική των δημοσίων συμβάσεων στο πλαίσιο των επιλογών της, μπορεί να ενισχύσει την παραγωγή προϊόντων υψηλής τεχνολογίας ή/ και την παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων. Η πρώτη της επιλογή συντελεί στη διαρκή ανάπτυξη των κλάδων εκείνων που επικεντρώνουν το μεγαλύτερο τμήμα των δαπανών τους στην τεχνολογική έρευνα. Η δεύτερη επιλογή της συνεπικουρεί στην επιβίωση των κλάδων στους οποίους η συμμετοχή των ΜΜΕ είναι ιδιαίτερα υψηλή.» (Μάρδας 1999: 67- 68). Σε ότι μας αφορά οι επιχειρήσεις τις οποίες μελετούμε ανήκουν στις ΜΜΕ κατά κύριο λόγο συνεπώς, θα πρέπει να εξετασθεί το ζήτημα της δυνατότητας σύναψης συμβάσεων με το δημόσιο. Έτσι, προκειμένου μια επιχείρηση να συνάψει μια σύμβαση προμηθειών με το δημόσιο θα πρέπει να διαθέτει ανάλογη ικανότητα ανταπόκρισης στους όρους αυτής της σύμβασης. Αυτό με τη σειρά του παραπέμπει σε θέματα τεχνολογικής κ.ά υποδομής. Από την έρευνά μας προκύπτει ότι οι επιχειρήσεις αυτές δεν συνάπτουν συμβάσεις με το δημόσιο επειδή ακριβώς στερούνται των δυνατοτήτων προκειμένου να αναλάβουν ένα τέτοιο έργο. Στο σημείο αυτό θεωρούμε απαραίτητο να συσχετίσουμε το θέμα της σύναψης συμβάσεων με το δημόσιο και αυτού της εφορμογής καινοτομιών για το οποίο μιλήσαμε πριν λίγο. Στην προαναφερθείσα μελέτη αναφέρονται οι επιδράσεις που μπορεί να έχει μια πολιτική δημοσίων συμβάσεων στη βιομηχανία.. « Η πολιτική των δημοσίων συμβάσεων, μπορεί να ασκήσει θετικές επιδράσεις στη βιομηχανία και ιδιαίτερα στα καινοτόμα προϊόντα μέσω της ζήτησης αγαθών, που ενσωματώνουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ειδικότερα, ενισχύει την καινοτομία στην εγχώρια βιομηχανία μέσω μηχανισμών που θέτουν όρους στους προμηθευτές. Τέτοιοι μηχανισμοί σχετίζονται με τις προδιαγραφές των προϊόντων και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους..... Οι κρατικές προμήθειες με τον όγκο των αγορών υπέρ του δημοσίου διευκολύνουν τη διάχυση της γνώσης και των καινοτόμων προϊόντων στις αγορές των ιδιωτικών αγαθών. Επίσης, μέσω υψηλών προδιαγραφών το δημόσιο προσφέρει μια χρηματοδοτική υποστήριξη, η οποία με τη σειρά της συμβάλλει στη διερεύνηση εκ μέρους των εταιριών νέων ευκαιριών για νέα προϊόντα ή για εξελιγμένους τύπους των ήδη υπαρχόντων. Οι δημόσιες συμβάσεις προσφέρουν επίσης μια σίγουρη αγορά στα προϊόντα εκείνα που βιώνουν τα αρχικά στάδια του κύκλου ζωής τους, στάδια κατά τα οποία παραμένουν ακριβά και με χαμηλό βαθμό διεισδυτικότητας στην αγορά των ιδιωτικών αγαθών.» (Μάρδας 1999: 69- 72). Σε ότι αφορά στους φορείς του δημοσίου που προμηθεύονται προϊόντα που παράγονται από επιχειρήσεις της ΒΙ.ΠΕ.Θ αυτοί κυρίως είναι: οι διάφοροι δήμοι του πο-

λεοδομικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης, η ΔΕΗ, ο Ελληνικός Στρατός, ο ΟΣΕ, τα Πανεπιστήμια, ο ΟΤΕ.

## Συμπεράσματα

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνα αυτή μπορούν να συνοψισθούν στα εξής:

1. Η Βιομηχανική Περιοχή της Θεσσαλονίκης (ΒΙ.ΠΕ.Θ) είναι μια περιοχή ταχύτατα αναπτυσσόμενη δεδομένου ότι το πλήθος των επιχειρήσεών της αυξάνει μέρα με τη μέρα. Από την Φάση Α, στην Φάση Β στην Φάση Γ και τέλος στην επέκταση στο Ο.Τ 18, Ο.Τ 19, Ο.Τ 20. Ο αριθμός σύναψης συμβολαίων αγοράς οικοπέδων εντός της ΒΙ.ΠΕ.Θ αυξάνεται ταχύτατα.

2. Η εξειδίκευση των Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ αφορά κυρίως στους κλάδους ειδών διατροφής και Λουπές Βιομηχανίες και κατά δεύτερο λόγο τους κλάδους Αντικειμένων από μέταλλο, Χημικών Βιομηχανιών καθώς και των επιχειρήσεων κατασκευής Μηχανών και Συσκευών. Οι υπόλοιποι κλάδοι αντιπροσωπεύονται στην ΒΙ.ΠΕ.Θ αλλά με μικρότερα ποσοστά.

3. Το 64% των επιχειρηματιών αγνοεί παντελώς την κλαδική ταξινόμηση. Αυτό είναι ένα πάρα πολύ σημαντικό γεγονός διότι, κατά την άποψή μας, η οποιαδήποτε δραστηριότητα δεν βασίζεται στις αρχές της επιστήμης αλλά αντίθετα έχει χαρακτήρα εμπειροτεχνικό. Μόνον έτσι μπορεί κανείς να ερμηνεύσει τα υψηλά ποσοστά άρνησης σε μερικά ερωτήματα του ερωτηματολογίου μας.

4. Στα Βιομηχανικά και Βιοτεχνικά καταστήματα που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας απασχολούνται 2.663 άτομα. Θα παρουσίαζε μεγάλο ενδιαφέρον να γνωρίζαμε τον συνολικό αριθμό των απασχολουμένων. Όμως έστω και σ' αυτόν τον μικρό αριθμό των επιχειρήσεων έχουμε την άποψη ότι απασχολείται ένας αρκετά σημαντικός αριθμός εργαζομένων.

5. Από την άποψη του αριθμού των απασχολουμένων, το μέγεθος του 88% περίπου των Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ κρίνεται ως πάρα πολύ μικρό. Πρόκειται μάλλον για οικογενειακής μορφής επιχειρήσεων με λίγους μισθωτούς κυρίως ανειδίκευτους εργάτες. Οι μεσαίες καθώς και οι μεγάλες επιχειρήσεις, σύμφωνα πάντα με το προαναφερθέν κριτήριο, αποτελούν ένα πάρα πολύ μικρό ποσοστό.

6. Η παραγωγή των Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ απευθύνεται κατά κύριο λόγο στην Ελληνική αγορά. Βέβαια, ένας μικρός αριθμός επιχειρήσεων διαθέτει μέρος της παραγωγής του για εξαγωγή στις Βαλκανικές κυρίως χώρες.

7. Δεδομένου του μεγέθους των Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ καθώς επίσης και της περιορισμένης εξειδίκευσής τους θεωρείται σχεδόν αναμενόμενο το γεγονός ότι εμφανίζουν υστέρηση στο θέμα της πιστοποίησης ποιότητας κατά ISO, CE, και HACCP.

8. Το ζήτημα της εφαρμογής καινοτομιών καθώς επίσης και αυτό της σύναψης συμβάσεων με τον δημόσιο τομέα είναι, κατά την άποψή μας, άμεσα

συνδεδεμένο με το πολύ μικρό μέγεθος των Βιομηχανικών και Βιοτεχνικών καταστημάτων της ΒΙ.ΠΕ.Θ. Όμως, τα εν λόγω Βιομηχανικά και Βιοτεχνικά καταστήματα, θα μπορούσαν να εκμεταλλευθούν τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες που τους παρέχει η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσα από τα προγράμματα για την ενίσχυση και ανάπτυξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

## Βιβλιογραφία

- **Αλιανάκογλου Θωμάς**, (2000), *Θεσσαλονίκη: Προοπτικές με την ανάπτυξη των σχέσεων με τις χώρες της Βαλκανικής*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου « Οικονομική Ιστορία της Θεσσαλονίκης, ο ρόλος της ως περιφερειακό κέντρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Υπουργείο Μακεδονίας – Θράκης, Θεσσαλονίκη, σ.σ. 119-122.
- **Βαΐτσος Κωστής, Γιαννίτσης Τάσος**, (1987), *Τεχνολογικός Μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη. Ελληνική εμπειρία και διεθνείς προοπτικές*. Gutenberg, Αθήνα.
- **Βλιάμος Σ.**, (1988), *Οι Βιομηχανικές περιοχές και η βιομηχανική περιφερειακή πολιτική στην Ελλάδα*, ΕΤΒΑ, Αθήνα.
- **Γεωργόπουλος Α**, (1989), *Μεταφορά τεχνολογίας στην Ελληνική Βιομηχανία – ο ρόλος των πολυεθνικών εταιρειών*, Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας Νο 5 / Φθινόπωρο σ.σ. 37-61.
- **Γιαννίτσης Τάσος**, (1990), *Εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας και προσδιοριστικοί παράγοντες της διεθνούς ανταγωνιστικής ικανότητας*, Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας Νο 7/ Φθινόπωρο 1990 , σ.σ. 37-74.
- **Γιαννίτσης Τάσος**, (1985), *Η ελληνική βιομηχανία. Ανάπτυξη και κρίση*, Gutenberg, Αθήνα.
- **Δουράκης Γ.**, (1995), *Στρατηγικοί αναπροσανατολισμοί και Οργανωτική Αναδιάρθρωση των Επιχειρήσεων: Ο Ρόλος της Πληροφορικής Τεχνολογίας*, Πρακτικά 4<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου της Εταιρίας Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης «Νέες Τεχνολογίες, Επιχείρηση και Οικονομία», Θεσσαλονίκη, σ.σ 384-404.
- **Dunford Mick**, (1992), *Technopoles: research, innovation and skills in comparative perspective*, Τόπος Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών 5/92 σσ. 29-54.
- **Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε (ΕΤΒΑ)**, (2002), *Επιχειρήσεις εγκατεστημένες στην Βιομηχανική Περιοχή της Θεσσαλονίκης (ΒΙ.ΠΕ.Θ)*.
- **Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε (ΕΤΒΑ)**, *Βιομηχανικές Περιοχές, η σύγχρονη ιδέα της βιομηχανικής ανάπτυξης*.
- **Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε (ΕΤΒΑ)**, *Κανονισμός Λειτουργίας Βιομηχανικών Περιοχών*, Αθήνα.
- **Καζής Δημήτρης, Πετράκης Χαράλαμπος**, (1984), *Licensing & βιομηχανική ανάπτυξη. Η περίπτωση της Ελλάδας*, ΚΕΠΕ Επιστημονικές Μελέτες 4, Αθήνα.
- **Καλογερέσης Θ., Αργυρόπουλος Σπ.**, (1999), *Καταγραφή των επιχειρήσεων ελληνικών συμφερόντων στη Βουλγαρία*, ΔΙΠΕΚ.
- **Καραγιάννη Στ., Κατσιάς Η., Κουρτέσης Αρ., Μαυρουδέας Στ.**, (1998), *Οι οικονομικές επιπτώσεις για την ανάπτυξη της Ελλάδας και ειδικότερα της Β. Ελλάδας από το άνοιγμα των ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια*, ΓΓΕΤ-ΠΕΝΕΔ.

- **Καραγιάννης Αναστάσιος**, (2002), *Η Χαμένη Αθωότητα της Οικονομικής Πολιτικής*, Εκδόσεις Γ.Μπένου, Αθήνα.
- **Κατοχιανού Δημήτρα**, κ.ά, (1984), *Κλάδικη – χωρική ανάλυση της Ελληνικής μεταποίησης*, ΚΕΠΕ Επιστημονικές Μελέτες 12, Αθήνα.
- **Καυκαλάς Γ.**, (1984), *Η περιφερειακή οργάνωση της βιομηχανίας: ολοκλήρωση και αναδιάρθρωση στη δεκαετία 1967-1978*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- **Καυκαλάς Γ.**, (2000), *Διεθνοποίηση της Θεσσαλονίκης και η νέα Ευρωπαϊκή Γεωγραφία*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Οικονομική Ιστορία της Θεσσαλονίκης, ο ρόλος της ως περιφερειακό κέντρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Υπουργείο Μακεδονίας – Θράκης, Θεσσαλονίκη, σ.σ. 97-108.
- **Κόνσολας Νίκος**, (1983), *Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική, Γενική Θεώρηση I*, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα.
- **Κόνσολας Νίκος**, (1992), *Η Προοπτική των Τεχνολόγων στην Ελλάδα, Τόπος Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών 5/92 σ.σ 3-6.*
- **Κόνσολας Νίκος**, κ.ά, (1985), *Μελέτη αξιολόγησης και αναπροσαρμογής του προγράμματος χωροθέτησης και ανάπτυξης των βιομηχανικών περιοχών*, ΚΕΠΕ, Θεματικά Προγραμματισμού 14 Αθήνα.
- **Korres George, Paraskevoopoulos Yiannis**, (2002), *The effects of technical change and foreign direct investment on the evaluation of Greek manufacturing*, Πρακτικά 5<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου Εταιρίας Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης «Η Ευρωπαϊκή Επιχειρήση στη Διεθνοποιημένη Οικονομία» Θεσσαλονίκη, σ.σ. 149-168.
- **Λαμπριανίδης Λότης**, (2000), *Οικονομικές σχέσεις Ελλάδας – Βαλκανικής: η Θεσσαλονίκη σε αναζήτηση ενός νέου ρόλου*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Οικονομική Ιστορία της Θεσσαλονίκης, ο ρόλος της ως περιφερειακό κέντρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Υπουργείο Μακεδονίας – Θράκης, Θεσσαλονίκη, σ.σ. 97-108.
- **Λαμπριανίδης Λότης**, (2002), *Οικονομική Γεωγραφία, Στοιχεία Θεωρίας και Εμπειρικά Παραδείγματα*, Πατάκης, Αθήνα.
- **Labrianidis L., Kalogerisis Th.**, (2000), *Greek trade relations with the Balkans in the 1990s*, Proceedings of the International Conference on Recent Economic Developments and Problems in the Transition Economies, Association of South Eastern Europe Economic Universities.
- **Λαδένης Αδαμάντιος**, (2000), *Η βιομηχανία της Θεσσαλονίκης και ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Οικονομική Ιστορία της Θεσσαλονίκης, ο ρόλος της ως περιφερειακό κέντρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Υπουργείο Μακεδονίας – Θράκης, Θεσσαλονίκη, σ.σ. 159-162.
- **Λυμπεράκη Αντιγόνη**, (2000), *Ένας ρόλος σαν Hong Kong για τα Βαλκάνια; Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Οικονομική Ιστορία της Θεσσαλονίκης, ο ρόλος της ως περιφερειακό κέντρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης»*, Υπουργείο Μακεδονίας – Θράκης, Θεσσαλονίκη, σ.σ. 109-112.
- **Μάρδας Δημήτρης**, (1999), *Τα οικονομικά των προμηθειών του Δημοσίου*, Ζυγός, Θεσσαλονίκη.
- **Μοσχονάς Α., Δρουκόπουλος Β.**, (1990), *Μικρομεσαίες μεταποιητικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα: όαση δυναμισμού ή σύμπτωμα αδυναμίας; Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας Νο 7/ Φθινόπωρο, σ.σ. 75-100.*

- **Μπαμπανάσης Στέργιος**, (1997), *Αλλαγές και επιχειρηματικές ευκαιρίες στην Κεντροανατολική Ευρώπη*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- **Πασχαλούδης Δ., Παπαδιοδώρα Γ., Μάρκοβιτς Ι.**, (2002), *Ελληνική Επιχείρηση και Βαλκανικός χώρος*, Πρακτικά 5<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου Εταιρίας Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης «Η Ευρωπαϊκή Επιχείρηση στη Διεθνοποιημένη Οικονομία» Θεσσαλονίκη, σ.σ.68-79.
- **Πουλόπουλος Σ.**, (1971), *Θεωρητική Οικονομική Γεωγραφία*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη - Αθήνα.
- **Πουλόπουλος Σ.**, (1972), *Οικονομική Γεωγραφία της Ελλάδος*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη - Αθήνα.
- **Reekie W. Duncan**, (1975), *Managerial Economics*, Philip Allan, Oxford.
- **Richardson W. Harry**, (1972), *Regional Economics*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- **Σακκάς Δ.**, (1988), *Οι προοπτικές της ελληνικής βιομηχανίας το έτος 2000*, στο Κατσούλης, Η., Γιαννίτσας Τ., Καζάκος Π., (επιμ.), *Η Ελλάδα προς το 2000*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ.σ. 207-235.
- **Σίσκος Ευάγγελος**, (1998), *Οικονομική Συνεργασία του Ευξείνου Πόντου (ΟΣΕΠ), Προβλήματα και προοπτικές*, Παπαζήσης Αθήνα.
- **Skoumal S.**, (1985), *Innovation in Greek Manufacturing*, Centre of Planning and Economic Research, Studies 15, Athens.
- **Σταυρόπουλος Α.**, (1977), *Βιομηχανικοί Κλάδοι*, Στ.Καραμπελόπουλος, Πειραιεύς.
- **Τράπεζα της Ελλάδος**, *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο*, διάφορα τεύχη.
- **Τράπεζα της Ελλάδος**, *Δελτίο Περιφερειακής Οικονομικής Συγκυρίας Μακεδονίας - Θράκης*, διάφορα τεύχη.
- **Χριστοδούλου Δημήτρης**, (2002), *Ο Βαλκανικός πόλος της ενωμένης Ευρώπης και ο ρόλος της Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά 5<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου Εταιρίας Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης «Η Ευρωπαϊκή Επιχείρηση στη Διεθνοποιημένη Οικονομία» Θεσσαλονίκη, σ.σ.80-92.
- **Xirotiri-Koufidou S., Michail D.**, (1995), *New Technologies, Reorganization and Employment in Northern Greek Industry*, Πρακτικά 4<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου της Εταιρείας Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης «Νέες Τεχνολογίες, Επιχείρηση και Οικονομία», Θεσσαλονίκη, σ.σ 69-80.
- **Χασοΐδ Ιωσήφ, Καραγιάννης Αναστάσιος**, (1999), *Η Επιχειρηματικότητα στην Ελληνική Οικονομία, Οικονομική και Κοινωνική Προσέγγιση*, Interbooks, Αθήνα.